

Biure de Gaià:
un cas de repoblament
per l'orde de l'Hospital
a final del segle XIII (1283)

Dr. Josep M. Sans i Travé

Biure de Gaià: un cas de repoblament per l'orde de l'Hospital a final del segle XIII (1283)

Dr. Josep M. Sans i Travé

sanstrave@gmail.com

Resum: anàlisi del contingut d'un pergamí de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, conservat a l'Arxiu Reial de Barcelona, que enregistra l'establiment que l'orde fa a través del comanador de Cervera el 1283 a vuit emfiteutes a Biure de Gaià, perquè hi basteixin les seves cases, hi facin contínua residència i conreïn les terres que els són concedides. S'exposen les condicions de tinença d'aquestes terres i la situació jurídica i econòmica que se'n deriva.

Paraules clau: repoblament, Conca de Barberà, Biure de Gaià, ordes de l'Hospital i del Temple, l'Espluga de Francolí, Vallverd de Queralt, Alguaire, segle XIII.

Introducció

En altres treballs hem aportat notícies sobre l'evolució històrica d'aquest poble de la Conca de Barberà, especialment en estudiar la reconquesta i repoblació de la comarca en relació amb l'ocupació de Barberà i la donació a l'orde del Temple.¹ Altres autors s'han interessat també per aquesta població en relació al seu període de reconquesta i colonització pels comtes de Barcelona² i també diversos estudiosos han fet aportacions sobre el seu passat més recent³ o bé alguns aspectes relacionats amb personatges de la família noble dels Biure.⁴ Pel que fa a la seva vinculació amb l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem ha estat Joaquim Miret i Sans qui ha aportat les primeres informacions sobre aquests temes, acompanyades de la transcripció d'alguns documents, al qual han seguit, sense noves aportacions, d'altres estudiosos. Per situar el lloc de Biure com a possessió de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem manllevarem, doncs, les notícies recollides per Joaquim Miret i Sans,⁵ a les què afegirem algun aspecte nou fins ara no tractat, com el

present document, inèdit i que publiquem pel seu interès a l'apèndix per primera vegada. Donem a conèixer la transcripció i anàlisi del contingut d'un document de final del segle XIII que té un interès especial sobre la situació de Biure quan ja era possessió de l'orde de l'Hospital, a darreries del segle XIII. Es tracta d'un trasllat realitzat l'11 de febrer de 1338 pel rector de l'església de Biure, Bernat Riera, segurament en aquest mateix lloc, d'un altre document redactat a Lleida el 12 d'octubre de 1283 pel notari Guillem Tarascó.

Mas del Cogul (*Foto Montserrat Rimbau*).

1.- Aspectes formals del document

El suport del document és un pergamí d'unes dimensions de 340 mm. de llargària per 400 mm. d'amplària, que es conserva a la carpeta de Barberà de l'Arxiu del Gran Priorat de Catalunya, que salvat de la seva desaparició i destrucció per Agustí Duran i Sanpere durant la guerra civil (1936-1939) i guardat al monestir de Pedralbes per la Secció d'Arxius del Departament de Cultura de la Generalitat, fou dipositat en acabar el conflicte a l'Arxiu Reial de Barcelona el 1939, on actualment té el número 120 de la carpeta 96 del fons de l'esmentat priorat. Tot i les vicissituds sofertes pel fons,⁶ el seu estat de conservació és bó, malgrat que pateix algunes llacunes, poques, que no permeten la seva lectura. Diverses anotacions al

vers del pergami fan referència a la seva situació dins l'Arxiu del Gran Priorat, com es pot veure en l'edició que en fem.

2.- Contingut del document.-

Jurídicament es tracta d'un establiment emfitèutic i també d'una carta de repoblament, és a dir, d'una concessió per part del senyor de terres per conrear i patis per a bastir-hi habitatges a un grup de repobladors amb la finalitat que s'estableixin a Biure i posin en producció unes terres probablement abandonades pels seus anteriors cultivadors. Més concretament es pot qualificar d'un establiment emfitèutic col·lectiu. La concessió és feta per l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem i en el seu nom per fra Guillem de Claramunt, preceptor de Cervera i d'Amposta i vicegerent del castellà d'Amposta, el càrrec principal de l'orde hospitalari en aquells moments a la província catalano-aragonesa.⁷

3.- El donant

El donant o concedent, és l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, concretament el seu priorat a la corona catalano-aragonesa anomenat Castellania d'Amposta i pel qual actuen fra Guillem de Claramunt, que aleshores era el preceptor de Cervera i Amposta, i així mateix, vicegerent del castellà d'Amposta, el màxim responsable de l'orde al priorat català-aragonès o Castellania d'Amposta, càrrec que sembla que en aquell moment estava vacant,⁸ i al qual substituïa com a màxima autoritat de l'orde en terres catalano-aragoneses. L'acompanyaven diversos comanadors de les cases properes, així com altres frares. La nòmina és recollida en el document, a l'escatocol, on apareixen els noms d'aquests frares en qualitat d'atorgants, i que són Pere de Fonollet, preceptor de l'Espluga de Francolí, Pere de Belltall, preceptor d'Alguaire i de la casa de Cervera, Pere de Miquel, preceptor de la casa de Lleida, Guillem Odaci, preceptor de Siscar, Jaume de Déu, prior de Lleida,⁹ fra Bernat de Ponts, cambrer de la suara esmentada casa, fra Arnau de Cervera i fra Berenguer de Bellestar, que deurién ser membres que formaven en aquell moment la comunitat de la comanda lleidatana. No endebades l'instrument estava datat a la ciutat de Lleida, redactat pel notari públic Guillem Tarascó, que hem de suposar també de Lleida. L'instrument identifica, d'altra banda, el nom del fedatari del trasllat

dut a terme l'11 de febrer de 1338, és a dir, Bernat Riera, rector de Biure. L'expressat anteriorment ens suggereix que es reuniren a l'esmentada ciutat del Segre, els propdits comanadors probablement amb ocasió de la celebració d'un capítol provincial en el qual s'hauria aprovat, com esdevenia normalment amb aquests tipus d'actuacions, l'establiment dels nous colonitzadors de Biure. Foren testimonis de les signatures dels esmentats religiosos hospitalers Arnau de Gauter i Pere de Morlans.

4.- El procés d'adquisició de Biure per part de l'orde de l'Hospital

Seguint les aportacions de Miret i Sans, el 1151 Guillem d'Aguiló, fill del normand Robert Bordet, «príncep» de Tarragona, donà a l'església de Sant Joan de Biure el delme que tenia en aquest castell i terme.¹⁰ L'any següent aquest mateix noble, juntament amb la seva esposa Massalt i els seus fills, concedien a l'esmentada església de Sant Joan la meitat del delme que tenien a Biure relatiu als cereals, la vinya i el bestiar i de totes les altres collites, afegint a la donació un alou d'un parell de bous situat al terme veí de Vallverd.¹¹ La donació era feta en sufragi de l'ànima de Martí Umbert i per redempció de llurs ànimes i les dels seus parents i en mans de Ponç, frare hospitaler de Cervera. No disposem de noves informacions sobre Biure fins el 1172, després de l'assassinat a Tortosa l'any 1168 de l'esmentat Guillem, instigat per l'arquebisbe de Tarragona Hug de Cervelló (1163-1171). Així, doncs, en aquella data, la seva vídua Massalt, juntament amb els seus fills Berenguer d'Aguiló, Guillem, Pere i Arnau, prenen la decisió de «donar-se» en cos i ànima a l'orde de l'Hospital en mans de Pere de Besora, comanador d'Amposta, la màxima autoritat de l'orde a la província catalano-aragonesa, i de Ponç, *custos* o responsable de la casa de l'Hospital de Cervera, i d'altres frares que s'hi havien aplegat, atesa la importància i solemnitat de l'acte.¹² El document especifica que la decisió dels donants era feta en remei de les seves ànimes i de Guillem d'Aguiló, llur marit i pare, respectivament. La donació personal anava acompanyada de la concessió de les terres del Cogul, quadra o mas que més endavant integrarà el terme de Vallverd. Els hospitalers acceptaven la dona com a *soror*, és a dir, fraressa, i els seus fills com a *confratres*, és a dir confreres. El terme de *soror* tenia en aquests inicis de l'orde diverses accepcions, en el sentit que podia designar una fraressa amb els vots canònics,

però també una senyora que ajudava a les cases de l'orde en l'exercici de l'hospitalitat tenint cura de malalts i altres persones que s'hostejaven en la comanda, i també de les donades que s'havien vinculat a l'orde per rebre «els beneficis espirituals derivats de les misses, els sufragis, les almoines i la caritat» que es feien a totes les cases i hospitals de l'orde. Nosaltres creiem que seria la darrera accepció la que fa referència a la *soror* Massalt.

El fet que les donacions dels senyors de Biure anessin adreçades al responsable de la casa de l'Hospital de Cervera, o que tot i anar al comanador d'Amposta, màxima autoritat de la província catalano-aragonesa, s'hi esmentava també el titular de la casa de Cervera, suggereix que les possessions i drets que l'orde hospitalari posseïa a Biure, des de bon principi, estaven administrats pel responsable segarrenc, tant en l'administració temporal, senyorial i jurisdiccional com també l'espiritual, és a dir, l'atenció de l'església parroquial i les seves derivades litúrgiques. Confirma aquesta afirmació la donació que el 1178 feren a favor de l'orde el matrimoni Bernat Durola i Peronella, juntament amb el seu fill Jaume, d'una sort en el terme de Biure, situada «sota la casa de l'Hospital».¹³ Ho acceptaven Ponç Bonaç i Pere de Conill, hospitalers de la casa de Cervera,¹⁴ els quals, de la seva banda acceptaven els tres donants en la «fraternitat de l'Hospital», i com a tals els feien participants dels beneficis espirituals de totes les cases del seu orde. Al cap de pocs anys, el 1181, Bernat de Biure, que seria el castlà, juntament amb la seva muller Dolça donaren a la casa de l'Hospital de Cervera la meitat del delme que posseïen a Biure en mans del comanador Ramon de Talladell i dels altres frares, entre els quals s'esmenten els ja coneguts Ponç Bonaç, Pere de Conill i Arnau de Selira.¹⁵ Tot i el patrimoni que anava constituint per donació dels castlans i altres particulars de Biure, a final del segle XII els senyors eminents d'aquest lloc eren encara els Biure, descendents d'Oliver Bernat, que tenien en feu dels comtes de Barcelona Biure, les Piles i Montclar, com ho confirma que un nét d'aquest darrer, Arnau, fill i hereu de Jaufred de Biure, jurés a Perpinyà el 1184¹⁶ fidelitat al monarca per la possessió dels esmentats castells i els seus feus.¹⁷

Els Aguiló, tot i això, continuaren beneficiant l'Hospital amb noves concessions a Biure. Així, el 1193 Guillem d'Aguiló, fill de l'homònim Guillem d'Aguiló, que hem esmentat anteriorment, feia donació a l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem «i a la seva casa depenent que hi havia a Biure» i a Guillem de

Vídues, preceptor de la casa de l'Hospital de Cervera, de tots els serveis i prestacions que rebia del seu vassall Pere de Noet.¹⁸ A l'acabament del segle XII, la primerenca organització hospitalària de Biure, amb motiu del testament de Berenguer Guillem, rebia una important donació.¹⁹ En efecte, el dit cavaller deixava la seva ànima a Sant Gil, a l'Hospital i a la «casa» de Biure, a la qual concedia el molí anomenat de Pereres juntament amb l'alou que hi havia al seu costat. No suposem que el terme «casa» impliqués l'existència a Biure d'una petita comunitat hospitalera, sinó més aviat que l'església del lloc deuria ser atesa per un sacerdot depenent de l'Hospital, que deuria habitar una casa de l'orde. No tornem a disposar de notícies de Biure fins a començament de la dècada dels quarantes del segle XIII quan hi tornen a intervenir els Aguiló. En concret, el 1241, un homònim dels anteriorment esmentats, Guillem d'Aguiló empenyorava el castell i vila de Biure per 800 morabatins a l'orde de l'Hospital. El motiu era que el seu pare havia deixat testamentàriament 500 morabatins a l'Hospital i d'altres 300 els devia l'esmentat noble, pel qual deute penyorava el castell i vila de Biure fins que els frares haguessin recuperat la dita quantitat. Com que el monarca, tal com hem explicat anteriorment, n'era el senyor eminent, en aquest cas, Jaume I va autoritzar l'empenyorament.²⁰

L'orde de l'Hospital estava interessat en adquirir la totalitat de la propietat en la qual s'havia introduït, de manera que obtingué el 1266, mentre era castellà d'Amposta Gui de Laguespa, la promesa per part de Guillem d'Aguiló que no vendria ni empenyoraria el castell i vila de Biure a ningú més que l'orde de l'Hospital.²¹ Aquest mateix any l'esmentat noble venia al castellà d'Amposta l'esmentat castell i vila pel preu de 2.500 sous barcelonesos de tern.²² La possessió de Biure i la seva relació amb la comanada o casa de Cervera es veurà afectada a la meitat de l'esmentada dècada a causa de l'ingrés en religió d'una de les dames més il·lustres d'aquell moment a la comarca, Marquesa de Saguàrdia o de Cervera, senyora de l'Espluga de Francolí Jussana pel seu casament amb Guillem de Guardiolada, fill de Ramon de Cervera, un dels primers colonitzadors, juntament amb el seu germà Ponç, d'aquest territori de la Catalunya Nova.²³

L'ascendència nobiliària de Marquesa la vinculava amb les més altes nissagues del país: era filla de Ramon de Cervera, senyor de Gebut i Algerri, i de Timbor d'Anglesola. Maridà Guillem de Guardiolada el 1223, tot aportant un dot de 1.000 morabatins d'or alfonsins, que el marit augmentà amb altres 500 en concepte d'esponsalici

i que assegurà en el castell de Guardiola.²⁴ El matrimoni tingué dues filles, Mateua i Geralda, però no durà massa perquè Guillem el novembre de 1234 atorgava el seu testament que va redactar el capellà de l'Espluga Berenguer de Clarena.²⁵ Instituí hereva universal la seva filla Mateua i llegava a l'altra filla Geralda dos mil morabatins. Si les dues germanes morien sense fills, disposava que l'herència anés a parar als seus nebots Guillem i Berenguer d'Aguiló, els quals haurien de posseir els castells de Guardiola, Segura, Conesa i l'Espluga de Francolí. Guillem de Guardiola no va sobreviure massa temps a l'atorgament de les seves darreres voluntats ja que desapareix aviat de la documentació que coneixem, i, per altra banda, la seva vídua Marquesa, com feien moltes dones nobles de l'època en circumstàncies similars, ingressà en religió. En concret, la mare i la filla Geralda manifestaren la seva voluntat de professar com a monges a l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem. L'altra germana Mateua, mentre, havia maridat Galceran de Pinós V el Jove, fill de l'homònim Galceran de Pinós IV el Vell.

A l'inici de la segona quinzena d'agost de 1245, el capítol provincial celebrat a Osca, sota la presidència de Guerau Amic, vicegerent del castellà d'Amposta, acceptava les dues senyores com a religioses de l'orde.²⁶ És probable que prèviament durant un cert temps de negociacions, les dues dames haguessin pactat la creació a Catalunya d'una nova casa de religioses hospitalàries on s'hi poguessin adherir les nobles catalanes sense necessitat de veure's obligades a acudir a la casa hospitalera de Santa Maria de Sixena, en el regne d'Aragó, on precisament amb anterioritat hi havien ingressat com a religioses algunes dames catalanes.²⁷ La presència de Marquesa, com ho prova el seu nom en l'escatocol de l'instrument que fou confeccionat, com veurem tot seguit, a Osca suggereix que aquesta dama deuria defensar personalment davant dels frares capitulars la seva proposta de creació d'una casa femenina. El 17 d'agost del referit any es redactava el document que resumia els acords a què havien arribat les dues parts, l'orde de l'Hospital i Marquesa. El primer, segons el pergamí que els recull, estava representat per Guerau Amic, vicegerent del comanador d'Amposta, fra Riambau, comanador d'Hispània, fra Arnau de Vilaragut i fra Guillem Ponç, adjunts i acompanyants del dit vicegerent, el seu capellà fra Domènec, fra Guillem de Jorba, comanador de Cervera, fra Bernat de Riusec, comanador d'Alguaire, entre d'altres frares que també assistiren a la reunió-*et aliorum quam plurium de comuni concilio capituli generalis*. En conseqüència, fra Riambau donava en representació de l'orde a

la dita Marquesa la casa de Cervera amb tota la seva batllia, és a dir, els castells de Biure, Llorac i l'Ametlla, amb totes les seves rendes i drets que hi tenia aquesta comanda. La concessió, però, era feta sota diverses condicions: la primera que la donatària, que tindria els esmentats drets de per vida, havia d'assumir el manteniment dels frares, donats i fraresses de Cervera i la seva batllia que de comú acord hi volguessin habitar. A més, se la facultava perquè pogués apartar o bé retenir per a servei de la comanda els frares, donats o fraresses que volgués. Així mateix, l'orde es comprometia a assignar un comanador que s'ocupés de la part administrativa i material de la casa, de manera que pogués créixer i s'evités el deteriorament. Perquè la vida comunitària no fos excessivament carregosa des del punt de vista econòmic, hom fixava que només sis religiosos de l'orde hi podrien residir, de manera que si en moria una, la que l'havia de substituir es designaria de comú acord entre Marquesa i el comanador d'Hispania o el seu representant en la província catalana-aragonesa. Finalment, el responsable de l'orde instava Marquesa perquè, juntament amb el comanador, actuessin en benefici dels frares, donats i fraresses de la comanda, segons les possibilitats de la casa, i se li manava que prestés obediència i reverència al comanador d'Am posta i els seus successors d'acord amb els costums i constitucions de l'orde, al qual, així mateix, cada any, a semblança de les altres comandes de l'orde, durant la celebració del capítol provincial hauria d'aportar vuitanta morabatins d'or alfonsins per responsió que es destinarien al manteniment dels pobres d'ultramar. Abans d'acabar aquest any tan important per a la comunitat hospitalera femenina que es va constituir a Cervera, el 30 de setembre de 1245, Marquesa feia una nova donació al seu orde de 1.000 morabatins d'or que li pertanyien per raó del dot aportat al matrimoni i que estaven garantits pels castells de Guardiola i Passanant.²⁸ Especificava, però, que faria efectiu el lliurament quan els rebés del seu gendre Galceran de Pinós,²⁹ i que els aplicaria en millores de la comanda de Cervera que feia poc temps li havia estat concedida. La casa hospitalera femenina, diversament del que han afirmat diversos autors, no es constituí al mateix lloc que ocupava la comanda de l'Hospital de Cervera, a l'interior de la població, sinó que el seu emplaçament, tot i ser dins el terme d'aquesta vila, estava situat a la banda sud-oriental, al costat precisament del camí ral que comunicava aquesta població amb Barcelona, a l'actual terme de Vergós, davant l'església de Sant Salvador, a l'indret on en el segle XIV s'alçà el monestir de clarisses de Santa Caterina.³⁰

L'estada de les monges hospitaleres a Cervera fou efímera, perquè segons aquestes religioses varen manifestar als responsables de l'orde de la província, el lloc era excessivament concorregut de manera que privava a les nobles de dur a terme amb normalitat la seva vida consagrada, especialment en els aspectes comunitaris i litúrgics. Després d'un temps de negociacions entre Marquesa i la Castellanía, el resultat es va adoptar durant la celebració del capítol provincial d'Osca a final de juliol de 1250, quan un document signat el dia 23, atorgat pel gran comanador d'Hispania i el castellà d'Amposta, amb l'aprovació dels capitulars, confirmaven en favor de Marquesa i la seva filla Geralda la comanda de Cervera i els castells de l'Ametlla i Llorac, als quals afegien la comanda d'Alguaire amb els castells i viles de la Portella i de Ratera perquè fundessin i construïssin un nou convent.³¹

Al cap de quinze anys, a final de desembre de 1265, el papa Climent IV (1265-1268) confirmava totes aquestes donacions.³² Per aquests anys, d'altra banda, moria, entre el 14 de març i el 27 d'abril de 1251, Mateua, l'hereva principal de Guillem de Guardiolada, casada amb Galceran de Pinós el Jove. La seva desaparició sense fills menà a la reclamació de diversos parents de la important herència que deixava la finada. La mare i la seva germana s'afanyaren a possessionar-se, en base dels testaments del marit i pare Guillem de Guardiolada i de la mateixa Mateua, dels castells de l'Espluga, Conesa, Segura, Belltall i Rocallaura, actitud que fou contestada pel Pinós ja que Galceran, com a vidu, es creia també amb dret a l'herència de la seva dona.³³

Per fer afrontar les pretensions del gendre i cunyat les dues dones presentaren l'assumpte davant la justícia reial, nomenant com a llur procurador l'hospitaler fra Pere de Granyena. Jaume I delegà en Guillem de Montcada, el seu lloctinent a Catalunya, perquè s'ocupés de resoldre el problema que havia estat plantejat davant el monarca.³⁴ Fra Pere de Granyena en representació de les dues religioses, sol·licitava que aquestes poguessin prendre possessió, per raó del testament de la seva filla i germana Mateua, respectivament, i segons la tercera manera que fixava la llei gòtica, de tots els drets que competien a la dona difunta en els esmentats castells. Afegia el procurador que, atès que el testament de Guillem de Guardiolada establia que si moria Mateua sense fills, els béns assignats a aquesta havien de passar a la seva germana Geralda, s'havia de fer ferma aquesta substitució de manera que les dites dones havien de prendre possessió dels béns de Guillem de Guardiolada i de la filla Mateua,

i especialment els ja esmentats castells.³⁵ Tot i que inicialment els Pinós no respongueren davant el jutge, finalment presentaren les seves al·legacions exposant que havien de posseir aquests béns a causa d'una penyora que els havien fet de 2.000 auris, per la qual els havien obligat els seus castells; a més, havien de tenir els drets de Guillem de Guardiolada per haver donat, d'acord amb els marmessors del finat, 6.000 sous als creditors del dit noble per tal de recuperar els castells, que estaven empenyorats a causa del deutes del dit Guillem.³⁶ Guillem de Sala, en qualitat de jutge sotsdelegat, sentencià el dia primer de desembre de 1251, havent vist abans els testaments de Guillem de Guardialada i de la seva filla Mateua, i d'haver escoltat les al·legacions de les parts, a l'església de Sant Joan de la Plaça, de Lleida, que Marquesa i GERALDA i el monestir d'Alguaire havien de possessionar-se dels esmentats castells, mentre al mateix temps declarava que el nou procurador de les monges, fra B. Granell ja podia prendre la possessió en nom de les religioses.³⁷ Ben aviat sorgí un altre reivindicador de l'herència de Guillem i Mateua de Guardiolada. Aquest cop fou el nebot de l'esmentat noble, Guillem d'Aguiló, qui, així mateix presentà la seva petició a la cort del monarca al·legant que el testament del seu oncle havia nomenat hereva a la seva filla Mateua, substituïda per l'altra filla, GERALDA, i que en el cas de morir ambdues, les substituïa pel demandant i el seu germà Berenguer. Havent mort aquest darrer, argumentava el sol·licitant, els seus drets havien crescut els de Guillem. Per totes aquestes raons, i com que GERALDA pel fet de ser religiosa no podia tenir descendència legítima, s'havia de fer efectiva la substitució fixada en el testament del Guardialada i l'havien de posar en possessió dels castells Guardialada, Segura, Conesa i de l'Espluga Superior i Inferior. Totes aquestes al·legacions foren contestades per fra Guillem de Rubió, comanador de l'Hospital de Barcelona, nomenat procurador per al cas pel vice-castellà d'Amposta i comanador de Banyoles.³⁸ El 17 d'octubre de 1252, al palau reial de Barcelona, Jaume I, acompanyat de la seva cort, sentenciava solemnement que s'havia de donar possessió a l'Hospital, per raó de les monges de l'orde Marquesa i GERALDA, dels castells objecte del litigi i dels béns de Guardialada que Mateua tenia el dia de la seva mort, salvant, però, la qüestió de la propietat, que es tractaria més endavant a la Cort General, abans de quaranta dies que l'Hospital se'n possessionés.³⁹

Probablement per evitar tants de maldecaps per la possessió de l'Espluga i els altres castells, les dues religioses determinaren concedir el feu espluguí i els altres castells ja esmentats a un nebot

de Marquesa, Huguet de Cervelló, un noble jove, intrèpid i animós, que formava part del grup nobiliari més conspicu de la comarca. El 14 de febrer de 1254, les dues hospitaleres concedien les propietats i drets, el feu de l'Espluga, i els castells de Conesa i Rocallaura, a l'esmentat Huguet amb la condició de respectar els drets dels respectius senyors eminents, el vescomte de Bas, el monarca i el monestir de Vallbona, respectivament; de retornar el feu a les concedents en el cas de morir sense fills que el poguessin succeir i defensar els béns rebuts contra qualsevol pretendent així com també el monestir d'Alguaire i la batllia de Cervera, que probablement incloïa els drets que posseïa al lloc de Biure.⁴⁰

Un fet important per al futur de la vila de l'Espluga s'esdevingué l'any següent: l'abril de 1255, la vescomtessa de Bas, Geralda d'Anglesola, vídua de Simó de Palau, de la línia de l'altre colonitzador del lloc, Ponç de Cervera, arribava a un acord amb els templers pel qual lliurava a l'orde el castell i els drets que hi tenia el seu difunt marit.⁴¹ Aquest, de la seva banda, en el testament, atorgat el 12 d'agost de 1245, havia ja concedit al Temple l'Espluga Sobirana juntament amb el seu terme i drets,⁴² donació que fou contestada per la seva vídua, tal com acabem de dir.⁴³ L'acord es materialitzà durant la celebració del capítol provincial celebrat al castell de Miravet la primavera de 1255, sota la presidència i en presència del mestre provincial Hug de Jouy i dels altres conciliars assistents a la reunió canònica anual, el contingut del qual redactà el notari públic barceloní Pere Marquès el dia 13 d'abril de 1255.⁴⁴ Per la donació que Geralda feia a l'orde del castell i drets del seu marit a l'Espluga de Francolí, l'orde del Temple donava a la referida dama mil morabatins i, a més, li assignava anualment una pensió de per vida de mil sous barcelonesos, que havia de rebre de les rendes que els templers tenien a la seva comanda de Palau del Vallès. Al mateix temps, es facilitava estatge a la concedent a l'esmentada casa. Hom estipulava, però, que si la beneficiada volgués escollir un altre lloc o castell per rebre les rendes, emoluments i fer-hi estatge, podria habitar en un altre lloc de l'orde, previ acord de dos prohoms, un en representació de l'orde i l'altre de la vescomtessa, exceptuant-ne, els castells i llocs de l'Espluga, Barberà, Valfogona, Granyena, Montornès i Corbins.⁴⁵

Els templers per poder assumir el pagament convingut amb Geralda aconseguiren la col·laboració dels homes de l'Espluga Sobirana, als quals sol·licitaren l'aportació de 1.200 morabatins, que els espluguins facilitaren, amb la promesa d'una compensació important per part dels

seus nous senyors.⁴⁶ De segur que els espluguins de la part sobirana de la població valoraren positivament satisfer l'aportació demanada atès el marc difícil que en aquell moment passaven, sobretot per les relacions delicades amb el monestir veí de Poblet.⁴⁷ Dependre d'un orde de tan de prestigi, no només polític i social sinó també militar, deuria representar per aquella gent una garantia de seguretat, llibertat, pau i concòrdia. El Temple va complir al cap de molt poc temps la promesa feta a la generositat espluguina: el dia 2 de maig del mateix any, amb motiu de la celebració d'un altre capítol provincial, el mestre provincial Hug de Jouy, amb l'assentiment dels altres comanadors i capitulars presents, confirmava tots els bons costums que gaudien els esmentats espluguins i, a més, els eximia perpètuament del pagament de la quístia, una contribució anual especialment gravosa pels habitants d'un determinat lloc.⁴⁸

A partir de 1255, els templers amb la possessió del domini de l'Espluga Sobirana assumiren també els problemes que motivaren en endavant els seus vassalls i també els que podia representar el feudatari Huguet de Cervelló, en qualitat de representant de les dues senyores de l'Espluga Jussana. Precisament, un dels primers actes que realitzà aquest noble fou el de prestar homenatge i sol·licitar la confirmació del vassallatge feudal al mestre provincial del Temple, com a senyor eminent de l'Espluga Sobirana. En efecte, el primer d'octubre de 1255 el Cervelló obtenia del mestre provincial Hug de Jouy la confirmació del feu que, entre d'altres atributs i drets, suposava una tercera part dels diversos ingressos que hi tenia la senyoria.⁴⁹ Això, però, no evità les reiterades reivindicacions dels seus drets per part del feudatari que, a l'inici de 1257, es repetiren els anys posteriors de 1268 i 1274,⁵⁰ fins que a final de 1274 finava, havent atorgat testament el 27 de novembre de l'esmentat any pel qual instituïa hereu dels seus diversos castells, entre els quals els de l'Espluga i Conesa, al seu fill Guillem.⁵¹ La vídua i el fill no tenien l'empenta ni la voluntat reivindicativa d'Huguet, de manera que durant deu anys, no hi hagué conflictes entre els feudataris i els senyor eminent de l'Espluga Sobirana que era l'orde del Temple. La vídua, però, va contraure un segon matrimoni amb Guillem d'Almenara, el qual seguint la tradició del Cervelló mantingué una política amb els templers de defensa dels seus drets. Com que en diverses ocasions havia molestat els frares de Barberà i els seus vassalls, havent-ho denunciat els religiosos a la cort reial, Alfons, lloctinent del rei Pere II el Gran (1276-1285), el 17 de maig de 1284 manava al dit feudatari que no procedís contra el comanador de Barberà i els seus homes i que, en tot cas, reclamés

justícia davant el veguer de Montblanc, a qui competia solucionar el tema.⁵² Les querelles se solucionaren mitjançant sentència arbitral pronunciada pel canonge lleidatà Joan Ferrer el 27 de juliol de 1284, en què un per un l'eclesiàstic dirimia els diversos punts presentats pel feudatari i també les corresponents al·legacions dels templers. La pau, però, no durà pas gaire perquè l'any següent els feudataris tornaven a presentar una querella contra l'orde per raó dels seus drets a l'Espluga, que aquesta vegada fou resolta també mitjançant sentència arbitral pronunciada precisament per fra Arnau de Timor, aleshores castellà de Montsó, que havia estat abans comanador de Barberà (segons Alan Forey entre 1262-1266 i 1271-1276),⁵³ i per Arnau Ramon Pere el 17 de març de 1285.⁵⁴ En aquesta mateixa data, d'altra banda, el notari de Lleida, Bernat Nadal, autoritzava un instrument pel qual Guillem d'Almenara i la seva muller Gueraua, tot i la sentència que s'acabava de dictar, definien i absolien a favor de l'orde del Temple totes les qüestions que podien moure per raó de l'esmentada sentència.⁵⁵

Els problemes amb els feudataris motivaren que els templers cerquessin una solució dràstica: adquirir el feu als Cervelló. El 29 de gener de 1289 Geralda d'Almenara, vídua d'Huguet de Cervelló en primeres núpcies i de Guillem d'Almenara en segones, juntament amb el seu fill Guillem de Cervelló i la seva muller Blanca venien a fra Berenguer de Santjust, mestre del Temple de la província catalana de l'orde, i a fra Guillem d'Abellars, comanador de Barberà, per 4.750 sous barcelonesos de tern el feu de l'Espluga Sobirana, que posseïen precisament pel Temple, pel temps de set anys.⁵⁶ Passat aquest temps, els templers tornaren a adquirir el feu als Cervelló pel preu de 8.000 sous barcelonesos, que el mantingueren fins al mes de desembre de 1307, quan per ordres de Jaume II fou ocupada la casa de Barberà i els seus béns pels oficials reials.⁵⁷

Mentre aquests esdeveniments canviaven la situació dominical i senyorial de l'Espluga Sobirana, també l'Espluga Jussana suportava uns canvis semblants, dels quals el protagonista era també un altre orde militar, en aquest cas el de l'Hospital de San Joan de Jerusalem, a causa de les donacions que li feu Marquesa de Saguàrdia. Aquesta dama, tot i haver professat a l'Hospital, encara amplià el seu patrimoni, que després va cedir al seu orde. En concret, el 22 de novembre de 1253 comprà pel preu de 2.800 sous de recte doblenc a Ponç de Cervera i Ròmia dotze masos a l'indret de Comalats, als llocs de Passanant, la Sala i Glorieta, i el delme i altres drets que tenien a Belltall.⁵⁸

A partir de 1261, quan les monges disposaven ja de la residència

d'Alguaire, Marquesa començà a alienar les seves possessions i drets en favor de l'Hospital perquè fossin destinats els seus imports i rendes en benefici de la nova comanda femenina d'Alguaire. Així, el 13 de setembre de 1261, la religiosa per remei de la seva ànima, de les dels difunts marit Guillem i filla Mateua, venia a fra Guiu de Laguesa, castellà d'Amposta, la quarta part de tot el que tenia al castell de Belltall i també de l'Espluga Jussana. La donant, però, es reservava el seu dret a 1.000 morabatins sobre un altre honor que el seu marit havia deixat a la filla Geralda i aquesta en fer-se religiosa havia, tan mateix, concedit a la seva mare.⁵⁹ El màxim responsable de l'orde a la circumscripció catalana assignà en compensació a la dita Marquesa cent morabatins censuals que havia de rebre anualment per Tots Sants a la casa de Lleida. Al cap de dos mesos, el 7 de novembre de 1261, Geralda feia també la cessió dels drets que tenia en aquests llocs en qualitat d'hereva del seu pare Guillem i la seva germana Mateua.⁶⁰ Es tractava dels castells i viles de l'Espluga Sobirana i Jussana, Guardialada, Passanant, Belltall, Rocallaura, Conesa i Segura. Al cap de cinc anys, el 2 de setembre de 1266, Geralda confirmà aquesta cessió al mestre major de l'orde, fra Hugues de Revel (1258-1277/1278).⁶¹

La fundadora no minvà en la seva política d'afavoriment al seu orde ja que, al cap de poc temps, el 30 de novembre de 1266, amb la mateixa finalitat que la seva filla, feia una gran donació a l'esmentat castellà d'Amposta, fra Guiu de Laguesa, car li concedia els drets que tenia als castells de Passanant, Glorieta, la Sala, Guardialada, Cabestany i Segura i de tot el que havia comprat als castells de Passanant i Belltall a Ponç de Cervera, els masos de Vilar, a Conesa, i els feus dels castells de l'Espluga Sobirana, Rocallaura i Conesa, especificant, però, que concedia aquests feus només en el cas que Huguet de Cervelló morís sense descendència legítima.⁶² A aquesta importantíssima donació la religiosa afegia que lliurava a l'Hospital tot el que pogués tenir per llegat del seu marit o de les seves filles Mateua i Geralda, tot promentent que no revocaria mai aquesta donació. Com a contrapartida el castellà, en nom de l'orde i amb el consentiment dels altres comanadors -s'havien reunit a Saragossa-, on tractaren el tema, es comprometia a donar de per vida de la religiosa, a més del 100 morabatins promesos arran de la donació del castell i terme de l'Espluga, altres 250 morabatins, amb tres terminis de lliurament, cent per la festa de Sant Joan de juny, altres 100, per Tots Sants i els 50 restants per la festivitat de Sant Miquel. Per agrair en aquell mateix moment l'acte generós de Marquesa, el castellà d'Amposta li

feia donació de mil cent morabatins alfonsins.

Les confirmacions papals i dels comtes-reis no especifiquen el lloc de Biure entre els béns de la nova fundació d'Alguaire, tot i que en els documents inclouen la comanda de Cervera com a patrimoni inicial de la comanda femenina d'Alguaire. Malgrat, d'altra banda, que, segons Miret i Sans, a l'Espluga de Francolí s'havia constituït una comanda hospitalera amb les primeres donacions de Marquesa de Saguàrdia a mitjan segle XIII i que consta ja el primer comanador en la persona de fra Bernat Vives,⁶³ el responsable d'aquesta comanda no actua encara com a senyor alodial i feudal de Biure,⁶⁴ sinó que ho fa el comanador de Cervera i Amposta, fra Guillem de Claramunt.⁶⁵

Tot i aquestes novetats a la comarca, el lloc de Biure continuà vinculat a la casa de Cervera. Suposem que el canvi de pertinença a la comanda de l'Espluga i la seva desvinculació de la comanda de Cervera s'hauria donat al cap d'uns anys, en tot cas després de la supressió de l'orde del Temple i l'assignació dels seus béns i drets a l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem que motivà la divisió de la Castellania d'Amposta en dos circumscripcions, l'antiga i la nova del Priorat de Catalunya, amb la reassignació d'alguns llocs i drets. Amb tot, potser aquesta assignació es donà abans perquè l'any 1277 trobem que Galceran de Puigverd i la seva muller Elisenda venien al castellà d'Amposta fra Ramon de Ribelles i al comanador de l'Espluga de Francolí Jussana, fra Guillem Carnicer, tot el feu que tenien per l'orde de l'Hospital en el castell de Biure per 1.400 sous barcelonesos, amb els drets que hi posseïen, entre els quals esmenten el castlà, les toltes, forces, justícies, que els pertanyien per donació de Ròmia de Cervera, mare de l'esmentada dona.⁶⁶ Potser, però, la presència del comanador de l'Espluga s'ha de relacionar amb un moment en què no hi constava responsable a la comanda de Cervera.

5.- Els beneficiaris

Vuit són els homes que estableix el responsable hospitaler: Pere Traver, Berenguer Malbec, Guillem Carbonell, Berenguer de Bufagranyes, Berenguer Ferragut, Guillem de Sanahuja, Pere Vidal i Bernat Torner. Lamentablement la seva poca identificació no ens permet assenyalar una procedència dels esmentats pagesos, per més que caldria suposar que deurién ser colonitzadors extrets dels dominis que tenia l'orde en aquesta banda de la Conca de Barberà i de la Segarra. Els beneficiaris no van signar el mateix dia que els atorgants l'instrument que havia confeccionat el notari, sinó que ho feren al cap de vuit dies que ho havien fet els hospitalers, és a dir

el 20 d'octubre. Ho feren tots llevat de Berenguer de Malbec, que ho signà un altre dia, actuant de testimonis els cavallers Guillem d'Osona, de Rocafort [de Queralt] i Berenguer Carbonell, de Biure.

6.- Objecte de la concessió.-

Es lliuren als pagesos unes terres camps i de vinyes perquè les conreïn amb cereals i ceps i les millorin. A més, amb la finalitat que resideixin en el lloc el comanador dona a cada colonitzador un pati a la vila perquè hi basteixin les seves respectives cases, fixant-ne fins i tot la seva superfície, és a dir, de nou brases de longitud per tres d'amplària, que vindrien a ser aproximadament d'uns 75 metres quadrats, que haurien d'estar destinats a habitatge dels estadants, corrals per als animals i l'aviram i magatzem de productes agrícoles. En concret, els beneficiaris haurien de «fer foc i haurien de fer residència contínua» al lloc, on restarien «afocats i sòlids» de l'Hospital, que en seria el seu únic senyor.

En aquest sentit, els nous colonitzadors restaven obligats a complir algunes imposicions de tipus feudal que s'atribuïen els senyors dels dominis castrals, entre les quals, que especifica el document, les de joves, tragins, batudes, hosts i cavalcades, i «tots els altres serveis i subsidis que els homes de Biure feien o havien acostumat de fer a l'Hospital o als seus predecessors». Els vuit capmasos concedits, segons els document, no podrien ser reunits ni, pel contrari, dividits, sinó que sempre haurien de romandre en l'extensió fixada en la donació.

Un detall que aporta el document és quan especifica que les cases hauran de ser construïdes a la dominicatura, és a dir, el terreny propietat de l'orde, al lloc «on des d'antic fou acostumat a bastir-hi les cases de l'Hospital». Això en suggereix la possibilitat que el llogaret hagués sofert una desocupació, potser no total, i que per aquest motiu els hospitalers haguessin projectat una nova repoblació i colonització del terme. Aquesta situació es donà en alguns llocs del territori, amb característiques semblants a les de Biure, com per exemple Montblanquet, amb altituds similars -Biure 639 m. i Montblanquet 627m.-, en zones muntanyoses, Biure al vessant septentrional de la serra de Montclar i Montblanquet en plena serra del Tallat, els dos colonitzats al llarg del segle XII, (tot i unes iniciatives anteriors amb resultats minsos en el cas de Biure), amb una població de pocs habitants (entre 8 i 12 famílies), i depenents de senyorijs religiosos, Biure de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem per diverses donacions dels Aguiló al llarg dels segles XII i XIII,⁶⁷ i Montblanquet del monestir de Poblet des de 1195 per donació dels Cervera.⁶⁸

7.- Obligacions dels conreadors.

Els concessionaris dividirien les terres concedides en vuit parts, aproximadament d'una mateixa extensió, i cada part representaria un «capmàs», és a dir, una porció de terreny de cultiu, amb unes característiques específiques i limitacions pròpies. De les collites de pa i de vi i també en el cas que n'hi haguessin d'altres productes, els beneficiaris haurien de donar a l'orde una quarta part, sense que l'Hospital hi hagués de contribuir en res, ja que sovint en aquest tipus de concessions emfitèutiques o de parceria el senyor o propietari havia d'aportar una part de la llavor o fems per a l'adob de la terra o bé altres col·laboracions. L'orde de l'Hospital restava facultat per rebre la seva part de blat a la garba, tot just després de l'acció de la sega, o bé a l'era, quan ja hagués estat batut. En aquest darrer cas, però, el pagès no hauria de donar a l'amo cap percentatge de la palla resultant.

Els beneficiaris s'obligaven a bastir en els patis que els hi eren concedits els seus respectius habitatges i cases -*domos et mansiones*, especifica el document- i haurien de fer foc i contínua residència en el lloc com a «*homines solidi et afocati*» de l'orde de l'Hospital, al qual proclamarien com a únic senyor, és a dir, restarien vinculats com a homes propis, solius i afocats o amansats al seu senyor.⁶⁹

El document especifica que la donació era perpètua, amb les collites, tots els arbres de diverses classes i amb totes les millores que cada colonitzador hi pogués fer. Hi afegia un aspecte especialment interessant des del punt de vista jurídic per als nous habitants de Biure: podrien disposar a les seves lliures voluntats dels béns que hi rebien, és a dir, restaven capacitats per poder donar, vendre, empenyorar i alienar a qui volguessin, llevat una excepció habitual, de cavallers i eclesiàstics i persones religioses, salvant, però sempre, els drets de l'orde de l'Hospital. Aquests drets que s'haurien de mantenir en relació amb l'orde com a senyor eminent eren la quarta part de les collites, la fatiga de deu dies, és a dir, el dret de compra preferent que durant l'esmentat termini tenia l'orde de l'Hospital, i el terç, el dret que l'orde tenia com a senyor eminent de rebre en les vendes o alienacions una tercera part del preu obtingut pel venedor, i salvat genèricament el dret i domini que hi tenia l'Hospital. La contribució de la quarta part de la collita era bastant general en aquesta època en el sector de Santa Coloma de Queralt en els establiments emfitèutics. Ho confirma el fet que els conreadors del Mas anomenat de Montserrat, situat al terme d'Aguiló, del qual era

senyor eminent el monestir de Montserrat, els emfiteutes satisfien al monestir també una quarta part de les collites de l'explotació.⁷⁰ La donació no havia estat gratuïta, tot i les condicions no especialment favorables per als colonitzadors, atès que haurien de contribuir amb una quarta part de la collita, sistema diferent del que es contribuïa en aquestes contrades a la segona meitat del segle XII, quan la comarca era objecte de la primera colonització de fet, consistent en una novena part, com ho palesen les concessions comtals de l'Espluga Calba,⁷¹ Vinaixa⁷² i Vimbodí,⁷³ o la sisena, com es fixà en una venda realitzada a l'Espluga de Francolí l'any 1173.⁷⁴

A final del segle XIII, al cap d'una centúria i escaig, els afavorits amb les terres i els patis van pagar mil sous barcelonesos de tern per entrada, que els hospitalers reconeixien que ja havien rebut i que havien aplicat als onze mil cinc cents sous de l'esmentada moneda que havien pagat al cavaller Maimó de Castellolí per recuperar el castell de Passanant que l'orde tenia obligat per raó de penyora.

Finalment, els diversos colonitzadors en conjunt i cada un d'ells acceptaven de bon grat la donació o establiment i prometien conrear els trossos i terres concedits i donar a l'Hospital, tal com havien pactat, la quarta part de les collites de cereals i de vinya i dels altres conreus que hi obtinguessin, així com atendre i complir totes les altres condicions acordades, sota obligació de tots els seus béns.

D'altra banda, també els nous habitants hauran de fer una aportació per l'estatge que bastiran en terreny propietat de l'Hospital. En aquest cas s'estipula que en Pere Traver, que devia ser el cap dels nous colonitzadors, a qui probablement se li hauria assignat el pati més gran o potser més ben situat, anualment, el dia de Sant Miquel de setembre hauria de prestar un cens en favor de l'orde de dos sous de moneda barcelonesa de tern, que començaria a pagar ja la propera festivitat. La resta dels nous habitants per les seves cases haurien de contribuir amb divuit sous de la mateixa moneda censals cada any, igualment per la festa de Sant Miquel.

La pregunta final que ens fem és la relativa a la situació jurídica d'aquests nous colonitzadors: eren homes lliures o s'han de considerar dins del grup de pagesos que en aquella època eren valorats com *serfs* o de *condició servil*.

Afortunadament disposem d'abundant bibliografia sobre la situació de la pagesia catalana a l'època medieval, especialment els treballs de Pierre Bonnasie, Gaspar Feliu i Josep Maria Salrach. Per contra, poc s'ha investigat en aquest sentit a la nostra comarca. Només comptem amb les aportacions del pare Agustí Altisent sobre l'Espluga

de Francolí i Montblanc,⁷⁵ de Paul H. Freedman sobre la Guàrdia dels Prats,⁷⁶ del sotasignat sobre Vimbodí⁷⁷ i de Gerard Carceller sobre la baronia de Queralt.⁷⁸ S'ha afirmat que la situació jurídica personal dels pagesos de la Catalunya Nova ha estat de major llibertat que els de la Catalunya Vella pel fet sobretot que, després de la conquesta militar de les terres més enllà del Llobregat, i més concretament del Penedès i Anoia cap a ponent i migdia, calia oferir incentius per als nous colonitzadors, entre els quals un estatut major de llibertat i també millors condicions de tinença de les terres. Això probablement té sentit a la segona meitat del segle XII, quan a partir de 1150 s'inicià la tasca repobladora de la Conca de Barberà, després de l'ocupació cristiana de Tortosa (1148), Lleida (1149) i Siurana (1153-1154), quan el territori gaudí de seguretat i que es palesà, per exemple, en les condicions de tinença dels pagesos de l'Espluga Calba, als quals, en nombre de quatre, el comte Ramon Berenguer IV en la concessió que el feu el 28 de desembre de 1148 només posava com a condició l'aportació de la novena part de totes les collites que fessin i els delmes.⁷⁹ Les mateixes condicions es troben a la concessió de Vinaixa, feta per Ramon Berenguer IV el 23 d'agost de 1151 als habitants de Tàrraga que volguessin colonitzar i habitar el «puig de Vinaixa», tot i que hi afegia l'obligació de bastir una fortalesa.⁸⁰ I la mateixa tinença de les terres trobem a la carta de població de Vimbodí, probablement de 1149.⁸¹

8.- Les finques o dominicatures objecte de la concessió.

El document que analitzem tot i que no assigna les dominicatures als beneficiaris dels capmasos en dona la seva situació dins el terme de Biure i també les dues que es trobaven en el terme veí de Vallverd, les anomenades d'en Vilar i la coneguda per Cogul,⁸² en aquell moment lloc de senyoriu de l'orde de l'Hospital.⁸³ Tot i que el document no especifica el beneficiari concret que rep el corresponent capmàs, suposem que l'extensió i els conreus deurien ser més o menys semblants. Els vuit beneficiaris s'haurien de repartir les deu dominicatures per constituir vuit capmasos, que s'haurien de mantenir perpètuament, sense possibilitat d'annexions de noves terres ni tampoc segregacions.

Els vuit beneficiaris foren: Pere Traver, Berenguer Malbec, Guillem Carbonell, Berenguer de Bufagranyes, Berenguer Ferragut, Guillem de Sanahuja, Pere Vidal i Bernat Torner.

Les deu dominicatures per distribuir-se entre ells foren:

-Dominicatura de Sant Gil, dominicatura de Falx, dominicatura de Plana de la font i Prunacol, Coma de Fiol, Cocala, la que hi havia a continuació d'aquesta darrera de la qual en desconeixem el nom.

-Dominicatura del terme de Puig de Gaz.

-Dues dominicatures al terme de Vallverd, una denominada «Dez Vilar» i la de Cugul. Les afrontacions de cada dominicatura són fixades també en el document: la «dominicatura de Sant Gil», que, a més de terra campa i potser bosc, disposava d'una vinya que confrontava amb Guillem Prunera, Pere Terrassola, Guillem Torner i el camí que per Pontils anava fins a Santa Coloma.

-Dominicatura de «Falx» afrontava per dues bandes amb en Roca, de la tercera banda amb en Semner, i per la quarta tocava amb el camí que conduïa a les Piles.

-Dominicatures denominades «Plana de la Font» i «Prunacol» afrontaven amb el torrent que hi havia entre aquestes dominicatures i l'esmentada anteriorment de Falx. Per una altra banda afrontaven amb Guillem Dena i Genovès Jover; per la tercera part ho feien amb l'esmentat Genovès Jover i Pere Torner i Barberà de Sanahuja. I per la quarta banda afrontaven amb Pere Talavera i Berenguer de Biure.

-Dominicatura de la «Coma de Fiol», disposava també d'una vinya. Aquesta coma estava situada a la vora del camí que anava a Montclar, i que afrontava, a més, amb Ermessèn Prunera, Genovès Jover, Pere Talavera i Pere Semner, per la tercera banda, i per la quarta amb Berenguer Carbonell i amb el corral del bestiar de la vila de Biure.

-Dominicatura anomenada «Cocala», contenia també una vinya, afrontava amb Pere Torner i Rouric, amb Guillem Prunera, en Roca i Pere Miquel; per la tercera i quarta part ho feia amb Rouric, Genovès Jover i el camí públic que anava al castell de Vallverd.

-Dominicatura situada a continuació de l'anterior Cocala, en desconeixem el nom. El document exposa que limitava per dues parts amb en Roca, per la tercera amb Pere Miquel i la quarta amb Pere Torner i Barberà, probablement el ja esmentat Barberà de Sanahuja.

-Dominicatura anomenada «Del puig de Gaz», que afrontava d'una part amb el camí que dividia els termes de Biure i de Vallverd, per la segona banda, amb en Roca, de la tercera amb Pere Manresa i per la quarta banda part amb en Roca i en part amb Galceran de Biure.

A totes aquestes dominicatures situades dins el terme de Biure

s'hi afegiren altres dues que pertanyien al terme de Vallverd:

-Dominicatura de «Vilar», que afrontava per una banda amb Galceran de Biure, per una altra banda amb Pere Malbec, per la tercera amb Guillem Pavia i per la quarta amb el farraginal d'en Massó.

-Dominicatura de Cogul, subsistent encara avui, tot i les ampliacions o reduccions patides al llarg dels segles, amb el nom de «Mas de Cogul».⁸⁴ La descripció exposa que confrontava per una banda amb Pere Martí, per la segona banda amb Guillem Saumella, per la tercera amb Ramon Guinovard, i per la quarta amb el torrent que baixava de Vallverd.

En total es repartiren deu dominicatures entre vuit colonitzadors sense, però, que el document concreti a cadascun la seva corresponent dominicatura. No podem afirmar que les assignacions de les terres corresponguessin a la llista que enregistra el document.

Una altra qüestió que ens plantejem és la relativa a la procedència dels colonitzadors de Biure de 1283. Només de dos se n'identifica una possible procedència geogràfica: són Berenguer de Brufaganyes i Guillem de Sanahuja, i potser també Traver, mentre que els cinc restants presenten uns cognoms d'origen patronímic, com Pere Vidal, d'ofici, com Bernat Torner, o bé de característiques fisiològiques, com ara Berenguer Malbec, circumstància que no ens facilita l'origen o procedència. Suposem que deuria tractar-se d'homes joves que podien garantir amb el seu esforç i treball el conreu de les terres que els hi eren assignades i que representava l'objectiu de l'orde de l'Hospital de Sant Joan, és a dir, treure un benefici econòmic a través principalment de la contribució de la quarta part de la collita que havien de rebre dels pagesos que establien en les dominicatures. Si els donataris haguessin estat casats no hi ha dubte que la concessió hauria enregistrat també els noms de l'esposa o fills o altres parents dels respectius concessionaris, aspecte que no informa el document.

Cal pensar que la major part de les dominicatures objecte de la concessió deuien estar conreades anteriorment i abandonades per circumstàncies que desconeixem. No sabem si fou a causa d'una renúncia voluntària dels conreadors anteriors, o per la seva defunció a causa de la pesta que sovint delmava ciutats, viles, pobles, llocs i masies del nostre país. No sembla, que el lloc hagués estat totalment abandonat perquè se citen les afrontacions de les dominicatures amb terres d'altres propietaris i el document expressa específicament que entre els deures que els nous habitants assumien en relació amb el seu senyor hi havia els de «joves, tragi, batuda, host i cavalcada

i els altres serveis i subsidis que els altres homes de Biure *fan* a l'Hospital o bé feien als seus predecessors». El verb anterior en indicatiu *fan* palesa l'existència, al nostre entendre, d'altres pagesos al lloc, les càrregues i serveis senyorials i feudals dels quals amb els seus senyors haurien d'assumir també els nous habitants. En tot cas, el document enregistra com a possessors de terres confrontants els disset següents al terme de Biure: Guillem Prunera, Pere Terrassola, Guillem Torner, en Roca, en Semner, Guillem Dena, Genovés Jover, Pere Torner, Barberà de Sanahuja, Pere de Talavera, Berenguer de Biure, Berenguer Carbonell, Pere Miquel, Rouric, Pere Manresa, Ermessèn Prunera i Galceran de Biure. Altres sis apareixen a les dominicatures situades a Vallverd i Cogul, que són: Pere Malbec, Guillem Pavia, en Massó, Pere Martí, Guillem Saumella i Ramon Guinovard.

El pare Altisent pel que fa a l'Espluga de Francolí al segle XII, fa un intent de classificació dels grups socials que esglaonaren la vida d'aquesta comunitat veïnal diferenciant-ne cinc: els senyors eminents, els Cervera, seguits pels que anomena *milites*, és a dir, els cavallers, que mitjançant la possessió d'unes terres podien facilitar ajuda militar als senyors. Entremig, tot i que l'estudiós no ho esmenta malgrat que en l'estudi en faci referència, s'hi haurien de situar uns cavallers d'un nivell superior que podríem qualificar ja de «nobles» de segona categoria, representats pels feudataris, -que Altisent erròniament considera «castlans», en aquest cas per Pere de Queral⁸⁵ i el seus parents Gombau d'Oluja⁸⁶ i Guillem de Timor. L'esquema a Biure degué ser una mica més senzill: al capdamunt de la piràmide social i jurídica, com a senyor eminent se situava l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, representant en aquesta època pel responsable de les cases de Cervera i Amposta, fra Guillem de Claramunt. Sí és probable l'existència d'un castell, el document parla expressament de «poblar i millorar el castell i lloc de Biure», cal suposar que deuria ser atès per un castlà, un cavaller feudatari de l'Hospital, que a banda d'altres drets, deuria tenir també propietats de terres. Potser Berenguer i Galceran de Biure, que posseïen finques que afrontaven amb les dominicatures de la «Plana de la Font» i de «Prunacol» exercien aquesta funció.

Els Biure haurien continuat com a feudataris força temps, i eixamplaren el seu patrimoni a alguns dels llocs veïns, entre els quals Vallespinosa, Vallverd, Pontils i Santa Perpètua de Gaià.⁸⁷ Un dels membres d'aquesta família més destacats fou Rafel de Biure, feudatari del castell de Vallverd per l'orde de l'Hospital amb el qui

va mantenir un llarg plet entre 1606 i 1623, ben estudiat per Valentí Gual i Vilà i Manel Güell Junkert.⁸⁸ A finals del segle XIV el castlà de Biure, Bernat de Biure, rebia el 19 de febrer de 1388 la infeudació del castell de Vallverd per part de l'orde de l'Hospital,⁸⁹ representat per fra Guillem de Guimerà, prior de Catalunya i comanador de Barberà.⁹⁰ D'altra banda, aquest mateix any de 1388 la castlana de Vallverd, Elvira, va contraure matrimoni amb el suara esmentat Bernat de Biure, que suposà una confirmació de la seva autoritat en la castlania.⁹¹ Els Biure, per consegüent, exerciran de castllans per l'orde de l'Hospital, tot i que s'entroncaren amb noves nissagues nobiliàries i sobreviuran fins a l'abolició de les senyories pel decret de 6 d'agost de 1811, que no fou, però, efectiu fins el mes de maig de 1823. En resum, doncs, els Biure com a castllans representaven el segon nivell de l'escala social de la població. Per bé que més endavant Biure fou un priorat de l'Hospital en el sentit que un sacerdot de l'orde atenia la seva església, que no era de designació diocesana sinó que el nomenava el seu responsable a Catalunya, potser en aquesta època els hospitalers ja regien l'esmentada església. La completava, a diferència de l'Espluga de Francolí, el grup representat pels *homines*, és a dir els habitants del lloc que es dedicaven fonamentalment al conreu de la terra. Suposem que en aquesta època, en el cas que haguessin existit, haurien desaparegut els «aloers», propietaris lliures de les terres, sense haver de contribuir al feudal per la tinença i explotació de les seves propietats i amb absoluta disponibilitat sobre les mateixes, tant en el cas d'alienar-les, empenyorar-les o donar-les. No sembla el cas dels colonitzadors de Biure, ja que el document expressa clarament que els nous habitants hauran de ser *solidi et afogati*, és a dir, «hauran de tenir-hi foc encès i hauran de residir en les cases que hi bastiran, i no tindran altre senyor que l'orde de l'Hospital de Sant Joan». La majoria d'autors que han estudiat la situació de la pagesia catalana en aquesta època consideren que la condició d'«home soliu i afogat» implicava una certa dependència de la terra i que era condició indispensable per esdevenir remença.

A Vallverd la seva situació demogràfica en època medieval no fou millor que la de Biure ja que els diversos fogatges d'aquests anys assignen entre 6 i 9 focs a la població, inferior, per tant, a la quasi vintena de focs que disposava Biure. Vallverd, l'evolució històrica medieval del qual ha estat estudiada, com hem avançat, pel professor Josep Maria Font i Rius,⁹² no fou de l'orde de l'Hospital fins a començament del segle XIV, i fou adscrit a la comanda de Barberà. Amb tot, disposava del mas de Cogul, que no sempre

formà part jurisdiccionalment del senyor eminent de Vallverd, com el 1283, en què pertanyia a l'orde de l'Hospital, senyor eminent de Biure, que en feu establiment en favor d'un dels neocolonitzadors.

Conclusió

Un dels primers aspectes per destacar de l'exposició precedent rau en l'interès de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem de posar en explotació i obtenir rendiment de dominis que probablement, tot i que no ho podem afirmar categòricament, havien restat erms a causa de l'abandonament pels seus conreadors arran d'algun dels estralls que sovint van flagel·lar la societat medieval, i en concret la catalana, fossin les caresties, les fams i les pestes, que sovint varen deixar masos i camps ròncs i sense cultivar, com ha estat ben estudiat després de la Pesta Negra de 1348-1351.⁹³

L'anàlisi d'aquest document ens aporta també el coneixement de la situació jurídica, social i econòmica amb què el senyor eminent de Biure, l'orde de l'Hospital, va tractar els vuit nous colonitzadors d'aquest lloc, que hem de suposar procedents dels entorns de les comandes d'aquest institut religiós-militar.

Així mateix, permet conèixer la base d'aquesta situació derivada de les condicions de l'establiment que, si per una banda els reconeixia la perpetuïtat de les possessions i fruïció de les terres i patis concedits -salvant sempre el pagament dels corresponents censos anuals per les cases que haurien de bastir i de la quarta part de les collites- i la capacitat de poder-los donar, vendre i impignorar a qui volguessin, llevat dels cavallers, eclesiàstics i persones religioses, per l'altra banda haurien de reservar els drets de l'Hospital, com a senyor eminent, entre els quals esmenta específicament el de fadiga de deu dies, és a dir, el dret de prelació que tenia l'orde de recomprar pel mateix preu pactat entre venedor i comprador en el cas que el pagès el volgués alienar, el terç o lluïsmes -consistent en una tercera part del valor de venda del predi o habitatge que percebia l'orde en el traspàs de la possessió- i tot el dret i domini que hi tenia l'orde.

A més, els capmassats havien de suportar algunes càrregues de tipus feudal, entre les quals el document enumera expressament les joves o obligació d'ajudar a conrear les terres propietat del senyor en determinades dates de l'any; els tragins, o l'obligació de portar productes del senyor en determinats dies de l'any; les batudes, és a dir, l'obligació d'ajudar alguns dies el senyor en el temps de batre el gra, que en aquesta contrada podia ser substituïda amb el pagament

d'una quinzena part de les collites; les hosts i cavalcades, que implicaven les primeres la participació dels pagesos en l'ajuda al senyor en accions contra malfactors en el seu terme jurisdiccional, i les segones en la col·laboració en una campanya militar o expedició més llarga formant part de la seva mainada, sovint destinada a actuar en territoris enemics o a posar-se a disposició del corresponent veguer.

Finalment, el document imposa als nou colonitzadors «tots els altres serveis i subsidis que els homes de Biure fan i han de fer i van acostumar a prestar a l'Hospital o als seus predecessors». En aquest sentit hem de suposar que s'hi deurién incloure els delmes i primícies, que probablement deuria rebre els primers l'orde i els segons el prevere que tenia cura de l'església, potser ja un frare sacerdot de l'Hospital, la quístia o tribut en diner o en fruits que anualment percebia el senyor -que tenim ben documentat a diversos llocs de la contrada-, els drets provinents de l'exercici de la justícia exercida pel senyor així com el d'exigir contribucions especials en determinades circumstàncies, a criteri del senyor eminent.

Tots aquests drets implicaven una minva dels ingressos dels pagesos de Biure, de manera que hagueren de suportar una pressió senyorial severa. Biure fou una població modesta demogràficament -recalco que els fogatges medievals dels segles XIV fins al segle XVI, mai li assignaren els 20 focs, oscil·lant entre els 15 i 19, que, si acceptem el nombre de 5 persones per foc, donarien una població d'entre 75 i 95 habitants,⁹⁴ superior a la que té actualment, de 42 habitants el 2023.

Les obligacions jurídiques i econòmiques dels pagesos als quals se'ls concediren aquests masos foren força feixugues, a banda que les seves prestacions jurídiques, sempre acompanyades d'extracció feudal, implicaven renda econòmica.⁹⁵

Tot i que el document no en parla explícitament cal suposar que deurién estar vigents els mals usos.⁹⁶ El fet que no hàgim trobat cap document d'exoneració, que atesa la seva transcendència hauria hagut interès en el cas d'existir de conservar, ens suggereix la seva pervivència. Diversament del que s'esdevingué en aquesta mateixa època a la població veïna de Vallverd, en què el 8 de març de 1385 la castlana Elvira, vídua d'Arnau de Verdú, «atenent que els habitants del lloc acostumaven a prestar-li els drets i servituds d'intestia, eixorquia i cugucia, dels quals li van suplicar l'exoneració, tot considerant justa la seva petició, no estimulada per la força, la por o el dol, sinó graciosament els eximeix perpètuament per ella i els seus successors de la franquesa i absolució dels esmentats mals

usos».⁹⁷ L'alliberament dels mals usos per aquesta època es troben en aquesta banda de la Catalunya Nova a poblacions no gaire llunyanes de Biure i que nosaltres hem estudiat: ens referim concretament a Belltall, concedida pels feudataris el 19 de novembre de 1227⁹⁸ i Preixana, atorgada per l'abadessa i convent de Vallbona l'11 d'agost de 1228.⁹⁹ En conseqüència, suposem que els habitants de Biure estarien sotmesos encara als anomenats «mals usos». Tot i que no podem qualificar aquests neocolonitzadors de remences, la quantitat d'exaccions que gravaven sobre aquests masovers els posaven en una situació que es podria qualificar com a preàmbul de la servitud pagesa, ateses les condicions de vida socialment, econòmicament i jurídicament molt severes. Voldria acabar manlleuant les paraules del pare Agustí Altisent en el seu treball sobre l'Espluga de Francolí a la segona meitat del segle XII, canviant el nom d'aquesta vila pel de Biure: «No volem pas dir que Biure pugui representar, ell sol, tot el conjunt de pobles de la Catalunya Nova (o de la nostra comarca o del nostre entorn afegim nosaltres). Però, sens dubte, veure de prop la vida rural en un cas concret d'ajuda si més no a pressentir la de tants altres petits nuclis humans similars que s'havien constituït o s'anaven constituint en les nostres comarques, sense altra grandesa que l'energia desplegada diàriament en el treball perseverant i la fidelitat al dret i l'esforç».¹⁰⁰

Apèndix documental

1283, octubre, 12. Lleida

Fra Guillem de Claramunt, preceptor de Cervera i d'Amposta i vicegerent del Castellà d'Amposta, en nom de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem concedeix diverses dominicatures i terres per conrear als termes dels castells de Biure i Vallverd, i patis per construir els seus habitatges a Biure a vuit colonitzadors, amb les condicions d'establiment que s'especifiquen en el document.

Arxiu Reial de Barcelona, Ordes Militars, Secció 1^a, Armaris 13 Barberà, carpeta 96, perg. núm. 120. 400 mm x 340 mm. (Trasllat d'11 de febrer 1338). Al revers del pergamí hi ha un anotament coetani que diu: «De drets que han de fer hòmens de Biure. Aquest és lo traslat de la carta de establiment del loch de Biure». A la banda superior dreta, amb lletra del segle XVII o XVIII: «13. Armari de Barberà. Sach I, n° 120 I. Biure Stabliment».

Hoc est translatum bene et fideliter translatum III idus februarii, anno Domini M° CCC° XXX septimo, sumptum a quodam instrumento stabilimenti per alphabetum diviso, cuius tenor talis est. Noverint universi quod nos frater Guillelmus de Claromonte, preceptor Cervarie et Emposte ac gerens vices castellani Emposte, attendentes populare et meliorare castrum et locum de Biure, attendentes eciam quod ex hoc meliorabitur condicio Hospitalis, idcirco, cum expresso consensu et voluntate preceptorum et fratrum infrascriptorum, damus et stabilimus imperpetuum vobis Petro Traver, Berengario Malbech, Guillelmo Carbonelli, Berengario de Bufagranyes, Berengario Feragut, Guillelmo de Sanaugia, Petro Vitalis, Bernardo Torner <et vestris> omnes dominicaturas nostras, videlicet campos et vineas inferius afrontatas ad panificandum et plantandum vineas ad bene laborandum et meliorandum. Damus eciam et concedimus cuilibet vestrum unum patium terre, videlicet novem bracias in longitudine et tres bracias in latitudine ad opus domorum construendarum in dominicatura nostra, videlicet ubi consueverunt esse domus Hospitalis ab antiquo, quasquidem <terras> et patia predicta damus vobis et vestris in hunc videlicet modum, quod ipsas dominicaturas inter vos dividatis in octo capud mansibus et ipsas excolatis bene et melioretis, et de pane et vino et de omnibus aliis bonis que Deus ibi vobis dederit tribuatis nobis sive Hospitali fideliter et bene quartam partem sine omni missione Hospitalis. Et sit in eleccione nostra recipere partem nostram bladi in garba vel trituratam. Si autem contingerit quod recipiamus bladum trituratam non teneamini nobis dare partem de paleis; et in predictis patiis terre faciatis et construatis domos et mansiones et sitis homines solidi et afogati Hospitalis et faciatis ibi ignem et continuam residenciam et in predictis nullum alium dominum proclametis nec eligatis preter Hospitale. Et vos dictus Petrus Traver detis nobis et Hospitali pro vestra statica duos solidos monete Barchinone de terno censuales in festo beati Michaelis mensis septembris primo venturo, et deinde annis singulis in dicto festo alios duos solidos. Quilibet autem vestrum aliorum populorum detis nobis pro vestra statica annuatim in dicto festo decem et octo denarios dicte monete pro qualibet statica. Et dicti octo capud mansi adunari non possint nec modo aliquo deperire; et faciatis nobis sive Hospitali iovam, traginum, batudam, hostem et cavalcata et omnia alia servicia et subsidia que alii homines de Biure faciunt et debent et consueverunt facere Hospitali sive predecessorum eiusdem. Quarum dominicarum prima que est in termino de Biure que dicitur «dominicatura de Sancto Egidio», cum quadam vinea que ibi est. Afrontat in prima parte cum Guillelmoni Prunera, in secunda parte

cum Petro Teraçola, in tertia parte cum Guillelmo Torner, in quarta parte in via publica que igitur ad Sanctam Columbam apud Pontils. <Alia> dominicatura que est in eodem termino que dicitur de «Falx». Afrontat in duabus partibus cum en Rocha; in tertia parte cum en Semner, in quarta parte in via publica que pergitur a les Piles. Alie due dominicature que dicuntur «plana de la Font» et «dominicatura del Prunacol». Afrontat in prima parte in torrente qui est inter eandem dominicaturam et dominicaturam de Falx predictam, in secunda parte cum Guillelmo Dena et cum Genovessio Jovarii, in tertia parte cum dicto Genovessio Jovarii et cum Petro Tornerii et cum Barberano de Sanaugia, in quarta parte cum Petro Talavera et cum Berengario de Biure. Alia dominicatura in eodem termino que dicitur «Cumba de Fiol» cum quadam vinea que ibi est. Afrontat in prima parte cum via qua pergitur apud Montemclarum, in secunda parte cum Ermessende Prunera, in tertia parte cum Genovessio Jovarii et cum Petro Talavera et cum Petro Semner, in quarta parte cum Berengario Carbonelli et cum tiyario ville de Biure. Alia dominicatura in eodem termino que dicitur «Cocala» cum quadam vinea que ibi est. Afrontat in prima parte cum Petro Torner et cum Rourico, in secunda parte cum Guillelmo Prunera et cum en Rocha et cum Petro Michaelis, in tertia parte et quarta cum Rourico et cum Genovessio Jovarii et in via publica qua itur apud castrum de Valvert. Alia dominicatura in eodem termino que est iuxta dictam dominicaturam de Cocala, cum quadam vinea que ibi est. Afrontat in prima parte et in secunda cum en Rocha, in tertia parte cum cum Petro Michaelis, in quarta parte <cum Petro> Tornerii et cum Barberano. Alia dominicatura in termino que dicitur de «Pugz de Gaz». Afrontat in prima parte in via que dividit terminos de Biure et de Valleviridi, in secunda parte cum en Rocha, in tertia parte cum Petro Minorissa et in quarta cum en Rocha parte et cum Galzerando de Biure. Alia dominicatura que est in termino de Valleviridi que dicitur «dominicatura dez Vilar». Afrontat in prima parte cum Galçerando de Biure, in secunda parte cum Petro Malbech, in tertia parte cum Guillelmo Pavia, in quarta parte in feregenali d'en Mazo. Alia dominicatura in eodem termino de Valleviridi que dicitur de «Cugul». Afrontat in prima parte cum Petro Martini, in secunda cum Guillelmo Çeumella, in tertia parte cum Raimundo Guirovar, in quarta parte in torete qui descendit de Valleviridi. Predictas autem dominicaturas sic afrontatas et dicta patua terre ac domos construendas et eisdem patuis damus et stabilimus vobis et vestris sub predictis condicionibus in perpetuum cum aqua et sine aqua, cum ingressibus et egressibus et cum arboribus diversorum generum et cum omnibus melioramentis que ibi facere poteritis et

ad habendum, tenendum, possidendum, expletandum secure et ad dandum, vendendum, inpignorandum, alienandum et ad faciendum vestras vestrorumque omnimodas voluntates cuicumque volueritis, exceptis militibus et sanctis et personis religiosis, salvis semper nobis et Hospitali dicto quarto et fatica decem dierum et tercio, et salvis in omnibus iure et dominio Hospitalis. Promittentes nos et nostros dictas dominicaturas et dicta patua ac domos construendas in eisdem sub dictis condicionibus facere habere et tenere et de ipsis vos in presenti ponimus in corporalem possessionem. Pro hac autem donacione seu stabilimento recognoscimus nos habuisse et recepisse a vobis mille solidos monete predictae Barchinone perpetue de terno. Renunciantes omni excepcioni non numerate peccunie et non recepte et doli, quos misimus seu possuimus in solucionem undecim milium et quingentorum solidorum dicte monete Barchinone, quam fecimus Maymono de Castroaulino, militi, pro redimendo et abstrahendo de posse suo castro de Passanant, quod idem Maymonus tenebat pignori obligatum. Versavice, nos supradicti populatorum recipientes gratanter a vobis dicto gerente vices castellani predictam donacionem seu stabilimentum omnes simul et quilibet nostrum promittimus et convenimus bona fide excolere bene dictas dominicaturas et de pane et vino et omnibus bonis que Deus ibi dederit dare Hospitali, ut predicatur, fideliter quartam partem et omnes alias predictas condiciones et singulas attendere et complere, obligantes inde nos et omnia bona nostra.

Datum apud Ilerdam, regnante rege Petro, III idus octobris, anno incarnationis Domini MCCLXXX tercio.

Sig+num fratris Guillelmi de Claromonte, predicti, qui premissa omnia concedimus et firmamus.

Sig+num fratris Petri de Fonoletto, preceptoris Spelunce.

Sig+num fratris Petri de Beltayl, preceptoris Alguayre et domus Cervarie Urgelli.

Sig+num fratris Petri Michaelis, preceptoris domus Ilerde.

Sig+num fratris Guillelmi Odaçii, preceptoris de Siscario.

Sig+num fratris Guillelmi de Rubi, tenentis locum comendatoris apud Casp.

Sig+num fratris Iacobi de Deo, prioris domus Ilerde.

Sig+num fratris Bernardi de Pontibus, camerarii dicte domus Ilerde.

Sig+num fratris Arnaldi de Cervaria.

Sig+num fratris Berengarii de Belestar, qui predictis expresse consentimus et premissa omnia concedimus et firmamus testesque firmare rogamus.

Sig+num Arnaldi de Gauter.

Sig+num Petri de Morlans, testium firmamentorum predictorum preceptorum et fratrum.

Sig+num Petri Traver. Sig+num Berengarii Malbech.

Sig+num Guillelmi Carbonelli.

Sig+num Berengarii de Bufagranyes.

Sig+num Berengarii Feragut.

Sig+num Guillelmi de Sanaugia.

Sig+num Petri Vitalis.

Sig+num Bernardi Tornerii, predictorum qui predicta omnia laudamus, concedimus et firmamus XIII kalendas novembris, anno quo supra.

Sig+num Petri Arnaldi de Pontils.

Sig+num Petri Çeumella, militum, testium firmamentorum predictorum populorum, excepto Berengario Malbech.

Sig+num Guillelmi d'Osona, de Rochafort.

Sig+num Berengarii Carbonelli, de Biure, testium firmamenti dicti Berengarii Malbech.

Sig(*signum*)num mei Guillelmi Taraschoni, notarii publici auctoritate domini regis Aragonum per totam iurisdiccione suam, qui premissis interfui et predicta scripsi diebus et anno prefixis.

Ego, Martinus Bela, presbiter, hic me pro teste subscribo.

Ego Arnaldus <...>, rector ecclesie Sancti Michaelis de Mari suburbii Taracone hic me pro teste subscribo.

Sig(*signum*)num mei Bernardi Riera <...> de Bonovivere, auctoritate Hospitalis Sancti Iohannis Iherusalemiani, qui hoc transumptum cum suo originalis fideliter comprobatum et examinatum scripsi et clausi cum supraponito in VI linea ubi dicitur «videlicet».

Notes

- 1.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Alguns aspectes de l'establiment dels templers a Catalunya: Barberà, *Quaderns d'Història Tarraconense*, I (1977), p. 9-59. Referències a aquest territori es troben a altres treballs nostres: Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Precedents històrics de la carta de població i franquícia de Sarreal», *Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, 121-128, p. 51-60; Josep Maria SANS I TRAVÉ, «La carta de franquícia de Belltall», *Universitas Tarraconensis. Revista de Geografia, Història i Filosofia*, 1 (1976), p. 43-63; Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Pere de Queralt, primer feudatari de l'Espluga de Francolí (1150-1166), *Universitas Tarraconensis. Revista de Geografia, Història i Filosofia*, 2 (1977), p. 25-52.
- 2.- Josep IGLÉSIES, *La reconquesta a les valls de l'Anoia i el Gaià*, Episodis de la Història, Rafael Dalmau, Barcelona, 1963; Lluís PARÍS I BOU, «Reconquesta i repoblació de l'Anguera i de l'Alt Francolí (Conca de Barberà)», *VIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Montblanc, 1966*, Editorial Montblanc, Granollers, 1967, p. 17-39; José M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña, I, Textos. Introducción. Diplomatario. Presentación monográfico-local e índices*, 2 vols. CSIC, Instituto Jerónimo Zurita, Madrid-Barcelona, 1969; Josep M. FONT I RIUS, «Vallverd: gènesi històrica d'una comunitat rural en l'Alta Conca de Barberà», *Miscel·lània Pau Vila. Biografia, bibliografia, treballs d'homenatge*, Barcelona, 1975, p. 269-274; Josep M. MARBÀ I RIUS Xavier TORRES I SANS, «Conflictes jurisdiccionals al voltant de l'Orde de Sant Joan: els plets de Vallverd (1596-1624)», *Actes de les Primeres Jornades sobre els Ordes Religioso-militars als Països Catalans (1985, Montblanc)*, Tarragona, 1994, p. 376-381.
- 3.- Joan M. QUIJADA I BOSCH, «Les ordinacions de Biure de Gaià de l'any 1775», *Recull*, 12 (2010), p. 59-66.
- 4.- Valentí GUAL I VILÀ-Manel GÜELL JUNKERT, «Rafel de Biure, els Hospitalers i Vallverd en litigi (1606-1623)», *Podall*, 11 (2022), p. 95-174
- 5.- Vegeu Joaquim MIRET I SANS, *Les cases de Templers i Hospitalers a Catalunya. Aplec de noves i documents històrics. Introducció a cura de Josep Maria SANS I TRAVÉ*, Pagès editors, Lleida, 2006, p. 68, 119, 198, 202, 214, 227, 279, 290, 298, 399 i 446.
- 6.- Sobre el salvament de l'Arxiu del Gran Priorat durant la Guerra civil per part de la Secció d'Arxius de la Generalitat de Catalunya dirigida per Agustí Duran i Sanpere, podeu veure Agustí DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història. L'art i la cultura*, Barcelona, 1951, p. 624-625.
- 7.- Segons Joaquim Miret i Sans, a la seva esmentada obra *Les cases*, fra Guillem de Claramunt havia ocupat altres càrrecs amb anterioritat: Térmens l'any 1283 (p. 526), Cervera. Ametlla entre els anys 1280 i 1283 (p. 521). Sobre aquesta demarcació vegeu l'excel·lent treball de Maria BONET DONATO, *La orden del Hospital en la Corona de Aragón. Poder y gobierno en la Castellania de Amposta (ss. XII-XV)*, CSIC, Madrid, 1994. Per al segle XV, pel que referència

- al Priorat de Catalunya vegeu Pierre BONNEAUD, *Els hospitalers catalans a la fi de l'edat mitjana: l'orde de l'Hospital a Catalunya i la Mediterrània, 1396-1472*, Pagès editors, Lleida, 2008. També podeu veure Pierre BONNEAUD, «*Les Hospitaliers catalans entre Rhodes, Italie et la Catalogne (1420-1480)*» a *Élites et ordres militaires au moyen âge: rencontre autour d'Alain Demurger, Ph. Josserand, L.F. Oliveira, D. Carraz, C de Ayala, Casa de Velázquez, Madrid, 2017*, pàg. 347-363.
- 8.- Miret i Sans en el seu llibre *Les cases de Templers i Hospitalers* dona el període de 1282 a 1286 sense identificar cap responsable, precedit per fra Ramon de Ribelles (1276-1282) i seguit per fra Galceran de Timor (1286) (Vegeu Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 520).
 - 9.- Miret i Sans per a aquest mateix any assigna a Jaume de Vilaragut com a prior de la casa de Lleida.
 - 10.- Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 68.
 - 11.- Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 68.
 - 12.- Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 68 i 117, on hi publica la transcripció del document.
 - 13.- Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 119.
 - 14.- Ponç Bonaç apareix com a membre de la Casa de Cervera també l'any 1181, en la donació que feren a la dita casa Bernat de Biure i la seva esposa Dolça (Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 119).
 - 15.- Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 119.
 - 16.- Joaquín MIRET I SANS, «Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II en Aragón. II. (De 1174 a 1185)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, Año IV, Núm. 15 (1904), p. 420; Jaime CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, «Itinerario de Alfonso II de Aragón», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, VII (1962), p. 148.
 - 17.- Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 199.
 - 18.- Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 68.
 - 19.- Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. 227.
 - 20.- Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 199.
 - 21.- Arxiu Reial de Barcelona, O. M. Sant Joan de Jerusalem, pergamins de Barberà, número 65.
 - 22.- Aarxiu Reial de Barcelona, O. M. Sant Joan de Jerusalem, Speculo 1, número 1112, f. 73 v.
 - 23.- Agustí ALTISENT, «Un poble de la Catalunya Nova els segles XI i XII. L'Espluga de Francolí de 1079 a 1200», *Anuario de Estudios Medievales*, III (1966), p. 131-213
 - 24.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Huguet de Cervelló, feudatari de l'Espluga de Francolí (segle XIII)», *Miquel Coll i Alentorn. Miscel·lània d'homenatge en el seu vuitantè aniversari*, Fundació Jaume I, Barcelona, 1984, p. 195.
 - 25.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Alguns aspectes de l'establiment dels templers a Catalunya: Barberà, Quaderns d'Història Tarraconense, I (1977), p. 9-59. Referències a aquest territori es troben a altres treballs nostres:

- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Precedents històrics de la carta de població i franquícia de Sarreal», *Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, 121-128, p. 51-60; Josep Maria SANS I TRAVÉ, «La carta de franquícia de Belltall», *Universitas Tarraconensis. Revista de Geografia, Història i Filosofia*, 1 (1976), p. 43-63; Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Pere de Queralt, primer feudatari de l'Espluga de Francolí (1150-1166), *Universitas Tarraconensis. Revista de Geografia, Història i Filosofia*, 2 (1977), p. 25-52. vegeu Jesús ALTURO, *Diplomatari de l'Alguair i el seu monestir santjoanista, de 1076 a 1244*, Fundació Noguera, Barcelona, 1999, doc. 306, p. 429-434; Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Dos intents de compra de l'Espluga de Francolí per part de Poblet», *Arrels. Miscel·lània d'aportacions històriques i documentals de l'Espluga de Francolí. Commemoració del novè centenari de la fundació de la vila 1079-1979*, Publicacions del Centre d'Estudis Locals del Casal de l'Espluga de Francolí, 1980, p. 70; Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Huguet de Cervelló, feudatari de l'Espluga de Francolí (segle XIII)», *Miquel Coll i Alentorn. Miscel·lània d'homenatge en el seu vuitantè aniversari*, Fundació Jaume I, Barcelona, 1984, p. 195 i p. 193.
- 26.- Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 214-215 (on publica el document); Jesús ALTURO PERUCHO, *Diplomatari de l'Alguair i del seu monestir dúplex de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (1245-1300)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2010, doc. 1, p. 107-109.
- 27.-Agustín UBIETO, *El Real Monasterio de Sigena (1188-1300)*, Anubar, València, 1966; Agustín UBIETO ARTETA, *El monasterio dúplice de Sigena*, Instituto de Estudios Alto-aragoneses, Huesca, 2004; Mariano de PANO I RUATA, *Real Monasterio de Santa María de Sijena*, Caja de Ahorros de la Inmaculada Concepción, Zaragoza, 2004.
- 28.-Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 215.
- 29.-En efecte, Galceran reconeixia el 25 de març de 1240 el deute d'aquests morabatins a l'esmentada sogra (vegeu Jesús ALTURO, *Diplomatari d'Alguair i del seu monestir santjoanista, de 1076 a 1244*, Fundació Noguera, Barcelona, 1999, doc. 332, p. 472-474.
- 30.-Josep Maria SANS I TRAVÉ, «La comanda de l'Hospital de Cervera», a Teresa SALAT Blanca CUÑÉ, *Guia Històrica de Cervera. Dels orígens als nostres dies*, Cervera, 1993, p. 54; Miret especifica que el nou hospital fundat i bastit per Marquesa es trobava situat davant l'església de Sant Salvador de Cervera, però no n'indica la situació concreta (Vegeu Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 217). Tampoc aquesta identificació es troba en els treballs d'Alturo ni d'altres que han estudiat aquest aspecte, que afirmen que la comanda femenina ocupà l'anterior casa hospitalera de Cervera.
- 31.-Jesús ALTURO PERUCHO, *Diplomatari de l'Alguair i del seu monestir dúplex de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (1245-1300)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2010, doc. 28 bis, p. 145.

- 32.- Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. doc. IV, p. 551-554;
Jesús ALTURO PERUCHO, *Diplomatari de l'Alguaire i del seu monestir dúplex*, obra cit. doc. 111, p. 287-291.
- 33.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Huguet de Cervelló, feudatari de l'Espluga de Francolí (segle XIII)», *Miquel Coll i Alentorn. Miscel·lània d'homenatge en el seu vuitantè aniversari*, Fundació Jaume I, Barcelona, 1984, p. 197.
- 34.- *Ibidem*.
- 35.- *Ibidem*.
- 36.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Huguet de Cervelló», obra cit. p. 198.
- 37.- *Ibidem*.
- 38.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Huguet de Cervelló», obra cit. p. 199.
- 39.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Huguet de Cervelló», obra cit. p. 200-201.
- 40.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Huguet de Cervelló», obra cit. p. 202.
- 41.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Dos intents de compra de l'Espluga de Francolí per part de Poblet», *Arrels*, 1980, p. 82-83.
- 42.- Archivo Histórico Nacional, Madrid, Clero, Santa Maria de Poblet, carpeta 2.204, pergami núm. 16.
- 43.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Dos intents de compra de l'Espluga», obra cit. p. 81-83.
- 44.- A.R.B. Ordes Militars, Priorat de Sant Joan de Jerusalem, Secció 1º de pergamins, Arm. 15 de l'Espluga de Francolí, perg. 297. Vegeu Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Dos intents de compra de l'Espluga de Francolí», obra cit. p. 82.
- 45.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Dos intents de compra de l'Espluga de Francolí», obra cit. p. 82-83.
- 46.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Dos intents de compra de l'Espluga de Francolí», obra cit. p. 83.
- 47.- Vegeu el meu treball Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Dos intents de compra de l'Espluga», obra cit. p. 59-100, on analitzo totes aquestes relacions i el seu desenllaç al llarg del segle XIII.
- 48.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Dos intents de compra de l'Espluga», obra cita. p. 83.
- 49.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Dos intents de compra de l'Espluga», obra cit. 87 i 93.
- 50.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Dos intents de compra de l'Espluga», obra cit. p. 93 i s.
- 51.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Huguet de Cervelló», obra cit. p. 213.
- 52.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Huguet de Cervelló», obra cit. , p. 213.
- 53.- A. J. FOREY, *The Templars in the Corona de Aragón*, Oxford University Press, University of Durham Publications, London, 1973, p. 426.
- 54.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Huguet de Cervelló», obra cit. p. 217.
- 55.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Huguet de Cervelló», obra cit. p. 217-218.
- 56.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Huguet de Cervelló», obra cit. p. 218.
- 57.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Huguet de Cervelló», obra cit. p. 218-220.

- 58.- Jesús ALTURO PERUCHO, *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir duple*, obra cit. doc. 43, p. 174-178.
- 59.- Jesús ALTURO PERUCHO, *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir duple*, obra cit. doc. 83, p. 237-240.
- 60.- Jesús ALTURO PERUCHO, *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir duple*, obra cit. núm. 59, Lleida, 2011, doc. 84, p. 240-245.
- 61.- Jesús ALTURO PERUCHO, *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir duple*, obra cit. doc. 113, p. 292-294.
- 62.- Jesús ALTURO PERUCHO, *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir duple*, obra cita. doc. 116, p. 296-304.
- 63 Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 525.
- 64.- L'any del document que estem comentant apareix com a comanador de l'Espluga de Francolí fra Arnau de Queralt, que segons Miret i Sans va regir aquesta comanda entre 1281 i 1290 (vegeu Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 525).
- 65.- Després d'exercir el càrrec de comanador a Cervera entre 1280 i 1283, en aquesta darrera data apareix també a Tèrmens (Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 526).
- 66.- Joaquim MIRET I SANS, *Les cases de templers*. obra cit., p. 202 (Diu que es troba a l'Arxiu del Priorat de Catalunya, a l'Armari 13, de Barberà, perg. 96).
- 67.- Joaquim MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit. p. 68, 198-199.
- 68.- Jacinto BONALES CORTÉS, *Història de Montblanquet*, Ajuntament de Vallbona de les Monges-IEI, Lleida, 2014, p. 75-79.
- 69.- L'*home propi* derivava de la possessió per part d'un pagès d'una propietat o mas d'un senyor, condició que desapareixia en abandonar-lo; l'*home soliu* indicava que estava vinculat gairebé servilment amb un senyor, només un, al qual devia obediència, prestar-li ajut i complir les condicions personals de vassallatge; finalment l'*home afocat* era el que tenia l'obligació de residir en el mas o lloc, fer-hi contínua residència, i la seva condició era molt semblant a la de remença (Vegeu Pere GIFRÉ I RIBAS, *Servituds i prestacions pageses a l'època moderna. L'exemple del domini de l'Almoina del Pla de la Seu de Girona (1486-1776)*, pp-9-10; Pere BENITO MONCLÚS, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*, CSIC, Barcelona, 2003).
- 70.- Gerard CARCELLER I BARRABEIG, *La baronia de Queralt al segle XV: organització del territori i gestió econòmica d'un espai feudal*, Montblanc-Tarragona, 2018, p. 106.
- 71.- José M. FONT RIUS, *Cartas de población*, obra cit. doc. 676, p. 109-110.
- 72.- José M. FONT RIUS, *Cartas de población*, obra cit. doc. 86, p. 138-139.
- 73.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, *La colonització de la Conca de Barberà després de la conquesta feudal. El cas de Vimbodí (1149?-1151 - 1200)*, CCCB-Cossetània Edicions, Valls, 2002, p. 21-33.

- 74.- Agustí ALTISENT, *Diplomatari de Poblet. Volum I (Anys 960-1177)*, Departament de Cultura, Barcelona, 1993, doc. 472, p. 353-354.
- 75.- Agustí ALTISENT, «Un poble de la Catalunya Nova els segles XI i XII. L'Espluga de Francolí de 1079 a 1200», *Anuario de Estudios Medievales*, III (1966), p. 131-213; Agustí ALTISENT, «Notícies socials i econòmiques de Montblanc, la Guàrdia dels Prats i la Riba pels voltants del 1200, en els documents de Poblet», *VIII Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos. Montblanc 1966*, Granollers, 1967, p. 49-65; Agustí ALTISENT, «Aspectes de la vida agrària de Montblanc al segle XIII», *Museu-Arxiu de Montblanc i comarca, Circular 8*, (juliol de 1968), p. 1-7 (Malgrat que faci referència a Montalbà, terme antic del municipi actual de Vilagrassa, d'Urgell).
- 76.- Paul H. FREEDMAN, «La condició dels pagesos en un poble català del segle XIII», *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)*, Barcelona, 1988, p. 61-76.
- 77.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, *La colonització de la Conca de Barberà després de la conquesta feudal: el cas de Vimbodí, 1149?-1151-1200*, CCCB, Montblanc, 2002.
- 78.- Gerard CARCELLER I BARRABEIG, *La Baronia de Queralt al segle XV: Organització del territori i gestió econòmica d'un espai feudal*, Publicacions URV -CCCB, Montblanc-Tarragona, 2018.
- 79.- Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña, I*, Madrid-Barcelona, CSIC, 1969, doc. 67, p. 109-110.
- 80.- Josep M. FONT RIUS, *Cartas de població*, obra cit. doc. 86, p. 138-139.
- 81.- Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población* obra cit. doc. 88, p.140-141. Vegeu també l'anàlisi que en fa Josep Maria SANS I TRAVÉ, *La colonització de la Conca de Barberà després de la conquesta feudal. El cas de Vimbodí (1149?-1151 - 1200)*, CCC-Cossetània Edicions, Valls, 2002, p. 21-33. Una síntesi de la colonització d'aquest territori es pot veure a Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Reconquesta i repoblació de la Conca de Barberà», a *La repoblació del Camp de Tarragona. Estat de la qüestió*, Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, Tarragona, 2018, p. 85-126.
- 82.- Sobre la possessió d'aquest mas per l'orde de l'Hospital en època moderna, integrant la comanda de Barberà, vegeu Lluís NAVARRO MIRALLES -Josep M. SABATÉ BOSCH, «Terme de Cogull, comanda de Barberà de l'Orde de Sant Joan. Dades pel seu estudi (1701)», *Actes de les primeres jornades sobre els ordes religiosos-militars als Països Catalans (segles XII-XIX), Montblanc, 8-10 de novembre de 1985*, Tarragona, 1994, p. 449-456. Joan Maria QUIJADA BOSCH, «La capella de Sant Antoni de Pàdua i Sant Magí del mas del Cogul (segles XVIII-XIX)», *Aplec de treballs*, 34 (2016), p. 79-93. Joaquim MIRET I SANS, *Les cases de templers i hospitalers a Catalunya. Aplec de noves i documents històrics, Introducció de Josep Marias Sans i Travé*, Pagès editors, Lleida, 2006, p. 117, 277 i 190, Joan FUGUET I SANS, *Templers i hospitalers, I. Guia del Camp*

- de Tarragona, la Conca de Barberà, la Segarra i els Solsonès*, Barcelona, 1997, p. 49-50. Aquest autor repeteix totes les dades aportades per Miret, sense cap nova contribució històrica (ni foto ni plànol) llevat del seu accés i la seva situació dins l'antic terme de Vallverd, actualment de Sarraí.
- 83.- Sobre l'evolució històrica d'aquest lloc podeu veure Josep M. FONT RIUS, «Vallverd: gènesi històrica d'una comunitat rural en l'Alta Conca de Barberà», *Miscel·lània Pau Vila: biografia, bibliografia, treballs d'homenatge*, IEC, Barcelona, 1975, p. 269-283.
- 84.- Aquest mas, tot i formar part inicialment del terme de Vallverd, tenia una identitat pròpia com ho palesa el fet que a finals del segle XII, quan el rei Alfons I, el dia 22 de febrer de 1195 el penyorava, juntament amb el castell de Vallverd, per 1.500 sous a Arnau Sabata, feia constar que es tractava d'una «quadra» (Isabel SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II, Rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza. Documentos (1162-1196)*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 1995, doc. 635. Sobre el significat i valor de les quadres vegeu el treball de Jordi BOLÓS I MASCLANS, «Quadres i cavalleries», *Els orígens medievals del paisatge català i arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*, volum 64 (2004) de *Memòries de la Secció històrico-arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, p. 79-81. Una visió molt interessant sobre aquest mas es troba a Montserrat RUMBAU SERRA, «Els Matheu, del mas del Cogul. Vallverd-Rocafortr de Queralt», *Les Forques. Revista d'informació local de Rocafortr de Queralt*, número 9 (1r. semestre de 2023), p. 2-6.
- 85.- El paper d'aquest personatge destacat de la contrada en el segle XII que acabà la seva vida com a monjo de Poblet podeu veure Josep Maria SANS I TRAVÉ, «Pere de Queralt, primer feudatari de l'Espluga de Francolí (1150-1166)», *Universitas Tarraconensis. Revista de Geografia, Història i Filosofia*, 2 (1977-1978), p. 25-52.
- 86.- Sobre Gombau d'Oluja, senyor de Vallfogona de Riucorb i de Solivella, un dels personatges més conspicus de la contrada podeu veure Josep Maria SANS I TRAVÉ, «El Rourell, una preceptoria del Temple al Camp de Tarragona (1162?-1248)», *Boletín Arqueológico, Época IV, fasc. 133-140, años 1976-1977*, Tarragona, 1979, p. 133-201; Josep Maria SANS I TRAVÉ, «La comanda del Temple de Vallfogona de Riucorb. Primera part: la creació i formació del patrimoni (segles XII i XIII)», *Quaderns d'història tarraconense*, 2 (1980), p. 7-54.
- 87.- Manel GÜELL JUNKERT, «Armengols contra Margarits. Friccions frontereres en dominis baronials a la Conca de Barberà (segles XVI-XVIII)», *Aplec de treballs*, 27 (2009), p. 91-108; Manel GÜELL JUNKERT, «El patrimoni Biure-Bon a la Conca de Barberà durant la primera carlinada. Notes esparses», *Podall 11* (2022), p. 86-87; Manel GÜELL JUNKERT, *Els Margarit de Castell d'Empordà. Família, noblesa i patrimoni a l'època moderna*, Fundació Noguera, Barcelona, 2011.

- 88.- Valentí GUAL I VILÀ -Manel GÜELL JUNKERT, «Rafel de Biure, els hospitalers i Vallverd en litigi (1606-1623)», *Podall*, 11 (2022), p. 95-174.
- 89.- Josep M. FONT RIUS, «Vallverd: gènesi històrica d'una comunitat rural en l'Alta Conca de Barberà, *Miscel·lània Pau Vila: biografia, bibliografia, treballs d'homenatge*, IEC, Barcelona, 1975, p. 279.
- 90.- Sobre aquest personatge podeu veure el meu treball Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Guillem de Guimerà, frare de l'Hospital, president de la Generalitat i gran prior de Catalunya: (Ciutadilla, segona dècada del segle XIV- Barberà, 19 de juliol de 1396. Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari electe ... a l'acte de la seva recepció, 12 de febrer de 2008*, Reial Acadèmia de Doctors, Barcelona, 2008. 134 p.
- 91.- Josep M. FONT RIUS, «Vallverd: gènesi històrica d'una comunitat rural, *obra cit.* p. 279.
- 92.- Josep M. FONT RIUS, «Vallverd: gènesi històrica d'una comunitat rural, *obra cit.*, p. 269-283.
- 93.-Vegeu Joan MALTAS I MONTORO, *Caresties, fams i epidèmies a Catalunya. De la conquesta de Sicília a la Pesta Negra*, Fundació Noguera, Barcelona, 2022.
- 94.- Josep IGLESIES I FORT, «La població de la Conca de Barberà a través de la història», *VIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Montblanc, 1966*, Granollers, 1967, p. 90.
- 95.- Gaspar FELIU I MONTFORT, «El pes econòmic de la remença i dels mals usos», *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992), p. 145-160.
- 96.- Sobre els mals usos vegeu també Gaspar FELIU [i MONTFORT], «Els antecedents de la remença i els mals usos», *Quaderns de la Selva*, 13 (2001), p. 209-227.
- 97.- Josep M. FONT RIUS, «Vallverd: gènesi històrica d'una comunitat rural. *obra cit.* doc. 4, p. 283.
- 98.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «La carta de franquícia de Belltall (19 de novembre de 1227)», *Universitas Tarraconensis. Revista de Geografia, Història i Filosofia*; 1 (1976), p. 43-61.
- 99.- Josep Maria SANS I TRAVÉ, «La carta de franquícia de Preixana (l'Urgell) atorgada pel monestir de Vallbona (11 d'agost de 1228), *Analecta Sacra Tarraconensis*, 71 (1998), p.757-783.
- 100.- Agustí ALTISENT, «L'Espluga de Francolí de 1079 a 1200. Un poble de la Catalunya Nova els segles XI i XII, *Anuario de Estudios Medievales*, 3 (1966), p. 213 (Reeditat amb el mateix títol a *Arrels*, 6 (1990), p. 92-93).

-Rebuda: agost de 2024.

-Valoració: Dr. Manel Fuentes Gasó.

-Acceptació: setembre de 2024.